

Ctirad Václav Pospíšil: Zápolení o naději a lidskou důstojnost

Česká katolická teologie 1850-1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu

Olomouc, Univerzita Palackého 2014. 281 s.

Monografie je strukturovaná do tří částí, z nichž první je věnována textům českých katolických teologů uvedeného období, jež vznikaly v kontextu tehdejšího prudkého rozvoje přírodovědných poznatků o vzniku a stáří Země a vesmíru. Druhá část je bibliografickou sondou do teologických statí reagujících na dobové teorie a trendy v biologii, především v souvislosti s evoluční teorií. Tento pohled na katolickou teologickou produkci se ještě prohlubuje ve třetí části, jež je speciálně zaměřena na teologickou reflexi aplikace vývojové teorie na vznik člověka. Ke slovu zde přichází především paleoantropologie, neboť pro bohoslovce představoval tehdejší boom objevů pozůstatků nejrůznějších předchůdců člověka bohatý zdroj materiálu, který podněcoval nové směřování jejich úvah.

Bibliografické sondy zahrnuté v publikaci jsou opravdu cenné, neboť čtenáře uvádějí přímo do středu dění v té či oné době. A je toho zapotřebí, protože zvolání „ad fontes“ má trvalou platnost. Nejde jen o dějiny české teologie, ale také o současnost. Vezměme si jako křiklavý příklad dílo Charlese Darwina: nejméně čtyři generace už jsou ve velice obecných obrysech s hlavními tezemi tohoto autora seznamovány ve škole a často na těchto řídkých základech staví svou světonázorovou orientaci, avšak jaké procento populace České republiky mělo za posledních sto let skutečně některou Darwinovu knihu v ruce a přečetlo ji? Vždyť i úplný český překlad Darwinova stěžejního díla *O vzniku druhů přírodním výběrem* vyšel až téměř sto let po uveřejnění originálu. I zde proto platí, že znalost pramenů je malá. V přírodovědecké oblasti je problém o to složitější, že poznání letí kupředu až překotně, takže zabývat se poctivě a podrobně dějinami vlastního oboru není účelné – publikace totiž zastarávají obzvlášť rychle. Není proto divu, že nejen lidé věci neznají, ale ani teologové či kněží vzešílí z někdejších absolventů přírodovědných oborů netuší, co přesně se v jejich oboru odehrávalo před sedmdesáti a více lety. Tím spíš pak mohou vznikat různé mýty či předsudky týkající se vztahu teologie a přírodních věd v minulosti relativně nedávné.

V povědomí laické veřejnosti dnes obvykle přetrvává klíše, že teologie – a katolická zvlášť – ve zkoumaném období vlastně jen ustupovala ze svých pozic, nucena kapitulovat před přírodovědeckými poznatky, které měly narušovat církevní učení poznamenané doslovnou interpretací určitých biblických pasáží, zejména prvních kapitol knihy Genesis (stvoření světa, vznik člověka). Toto předsudečné myšlení se

nevyhýbá ani vzdělavcům, jak profesor Pospíšil dokumentuje také na některých odborných textech dnešní doby (s. 10-13).¹

O to potřebnější se jeví vydání recenzované monografie. Struktura všech jejích oddílů je vždy stejná: nejprve se představí historický přírodovědný kontext dané problematiky, potom články či studie, které na uvedené poznatky reagují z pozice katolické teologie. Pokud jde o přírodovědu, excerpoval autor především periodika *Živa* a *Vesmír*, teologii pak zastupuje zejména *Časopis katolického duchovenstva*, brněnské *Museum* a vybrané teologické monografie. Jde tedy o výběr reprezentativní, nikoli však vyčerpávající. Je třeba si také povšimnout přednostní orientace na díla publikovaná česky, německý živel v české vědě 19. a počátku 20. století zůstává z většiny stranou, i když pochopitelně jsou zmíněna i některá zásadní díla nečeské provenience, která nemohla nerezonovat i v myslích česky publikujících autorů. Otvírá se zde proto prostor pro badatele, který by mohl podobným způsobem excerpovat bohemikální německou odbornou literaturu, např. časopisy *Lotos*, *Abhandlungen der k. Böhmisches Gesellschaft der Wissenschaften*, *Mittheilungen der k. k. Mährisch-Schlesischen Gesellschaft*, *Vereinschrift für Fostr-, Jagd-, und Naturkunde*, *Christliche Akademie* aj.

Pozornosti českého teologa neušly ani výroky tehdejšího římského magisteria ve věcech k předmětu zkoumání příslušejících, které jsou analyzovány a velmi odstíněně hodnoceny, což je jedním z důležitých přínosů této publikace. Čtena je totiž na těchto výrocih především litera, nikoli jen jakýsi nejasný „duch“, který bývá šmahem hodnocen jako „konzervativní“, ne-li přímo zpátečnický.

V dlouhých pasážích publikace prezentujících příspěvky českých teologů k diskuzi mezi přírodními vědami a teologií stojí za povšimnutí například to, že v pozadí obzřetnosti teologické obce vůči některým interpretacím darwinismu často stály důvodné obavy z možného narušení základů etiky, projevující se tehdy velice hmatatelně a prakticky především v různých formách dobového rasismu a v nejrůznějších, více či méně zvrácených eugenických snahách (budiž k tomu jako dostačující ilustrace například název článku v *Živě* r. 1913: „Vliv křížení na krásu ženy“).

Čtena českých teologických textů daného období umožnila autorovi stopovat dějiny teologického řešení vzniku člověka na pozadí vývojové teorie. Toto řešení je dvojí a autor je prezentuje pod jmény těch, kdo vydatně přispěli k jejich formulaci: tzv. Mivartova teze na jedné straně a teze Braunova na straně druhé. Georg Jackson Mivart (1827-1900) inspiroval teologické řešení problému prostřednictvím přijetí evoluce po stránce tělesné, přičemž duši by postupně se vyvinuvšímu zvířecímu tělu v určitém historickém okamžiku jaksi „zvnějšku“ vdechl Hospodin. Alexander Braun (1805-1877) hledal východisko ve vitalismu, tedy v tezi, že určitá božská síla (v podání L. Čelakovského „oživující dech boží“, srv. s. 143-145) proni-

1 Všechny stránkové odkazy v závorkách v textu se vztahují k recenzované knize.

ká veškerou přírodu, a jaksí „zevnitř“ hmoty proto usměřuje i evoluci, která tím směřuje k jakémusi postupnému „oduševnění“ vyvíjejícího se lidského druhu. Tato řešení byla v české teologii probírána již před více než sto lety. Díky obsáhlé bibliografické sondě nyní vyšlo najevo, že čeští teologové v daném období nezastávali nikterak tmářská či zpátečnická stanoviska, ale ve většině případů přistupovali k impulzům přicházejícím z objevů přírodních věd s otevřeným hledím a dokázali je do celku svého vědění poctivě integrovat. Lpění na doslovném chápání některých částí bible (například stvoření světa v šesti dnech) bylo tehdy spíše spojeno s bujícím fundamentalismem některých křesťanských skupin v USA (srv. s. 113-115). Pozdní výhonky tohoto typu myšlení však českou scénu přece jen zasáhly, když v r. 1981 vydala Česká křesťanská akademie v Římě knihu vůdčího kreacionisty Arthura Ernesta Wilder-Smitha *Přírodní vědy neznají žádnou evoluci* (s. 232-233). Z vlastní zkušenosti si pamatují, že si tato kniha získala v osmdesátých letech minulého století mezi českými katolíky určitou popularitu, i když byla v křiklavém rozporu s běžným školským poznáním. Nutno však s porozuměním dodat, že v tehdejší církevně-společenské atmosféře mělo vše, co jistým způsobem vystupovalo „proti vládnoucímu establishmentu“, do srdcí odpůrců režimu snadnou cestu.

Určitým vyvrcholením monografie je závěrečný oddíl třetí části, kde profesor Pospíšil rýsuje výhledy dialogu mezi paleoantropologií a teologií v současnosti. Z pozice systematické teologie reflektuje nejzásadnější poznatky své historické sondy, především se snaží harmonizovat tzv. Mivartovu a Braunovu tezi. Zatímco problémem první je snad až neúměrná míra dualismu mezi tělem a duší, slabina druhé spočívá v rozostření dělicí linie mezi zvířetem a člověkem. Řešení prof. Pospíšil staví na funkčním vymezení lidství, přesněji na schopnosti hřešit. Člověk by tak byl zvířetem schopným mravního přestoupení. Probuzení mravního vědomí by představovalo onen ontologický skok od zvířete k člověku. A k tomuto vynoření se člověka by podle Pospíšila došlo nejen „samovolným nárůstem schopností tvora směřujícího k lidství, nýbrž především díky zcela jedinečnému a fascinujícímu stvořitelskému zásahu“ (s. 242). Nesporný klad takové „etické“ definice lidství spočívá v pevném biblickém zakotvení, určitou nesnáz naopak působí vymezení lidství na základě funkcionálního kritéria, kteréžto námitce se Pospíšil brání poukazem na jeho „dospělou, zdravou a normální“ podobu (s. 244). To lze jistě přijmout dnes, kdy se lidstvo na planetě Zemi patřičně etablovalo. Ovšem v počátcích, kdy snad byla hranice lidství překročena pouze u několika jedinců, zcela jistě odkaz na „normální“ podobu lidství nemohl fungovat, protože norma tehdy byla nastavena podle většinového zvířecího rodiče. Navíc, kde bereme jistotu, že každé další „mládě“ prvního člověka bylo zase člověk? Pokud se první člověk mohl narodit ze zvířecího předka, pak kvůli dědičnosti nelze vyloučit, že určité procento potomků prvních lidí (ba zřejmě několika prvních generací lidí) bylo zpátky zvířecích. V takové smíšené společnosti by bylo asi nemožné hledat normu lidství, respektive rozlišující hledisko by bylo vždy skutečně čistě funkcionální (zda ten který jedinec oné pr-

votní společnosti projevuje mravní vědomí). Přijetí takového řešení ovšem provází obrovské riziko, protože nic nebrání extrapolaci tohoto přístupu dál v průběhu času směrem k dnešku, čímž by se ohrozil lidský status těch osob, které z různých důvodů onu etickou funkci neprojevují (slabomyslní, anetické osoby atp.). Podle mého soudu se zde autor námitce proti funkcionálnímu vymezení lidství brání nedostatečně.

Proč však nemůže Pospíšil prostě přilnout k Braunově tezi, na které shledává mnoho pozitivního? Teolog kvůli koherenci vlastní disciplíny (zejména ze soteriologických důvodů) vždy postuluje mezi zvířetem a člověkem zřetelný ontologický skok, který Braunovi schází, navíc jeho řešení snad až příliš navádí k určité formě panteismu (božský duch působící zevnitř a prostřednictvím hmoty a přírody). Proto je i Pospíšilovo řešení ve výsledku vlastně především variantou Mivartovy teze, ke které se i v jím studovaném období klonila jak většina českých teologů, tak i církevní magisterium.

Jsem si jist, že Pospíšilova převratná publikace bude povinnou položkou jakékoli další monografie, která se bude chtít vyslovovat ke vztahu vědy a víry či církve a evoluce. Pospíšilova kniha je aktuální a čtivá, představuje zásadní přínos. Nelze proto pochybovat o tom, že první vydání bude brzy rozebrané. Jistě se potom nadějeme vydání dalšího, které třeba přinese i nové objevy a ještě rozvinutější objasnění.